

CITATION

Filiz CANYURT, "Tombstones at The Burial Chambers of Sijerčić Mausoleums of Goražde in Bosnia-Herzegovina", *Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZIFDER]*, 17, (2020/17) pp. 279-297.

BOSNA-HERSEK GORAŽDE ŞEHİRİ SİJERÇİC TÜRBELERİ HAZİRESİNDE BULUNAN MEZAR TAŞLARI

Tombstones at The Burial Chambers of Sijerčić Mausoleums of Goražde in Bosnia-Herzegovina

Filiz CANYURT

Öğr. Gör. Dr.,

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

Lect. Dr.,

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Letters, Department of Art History.

filiz.canyurt@hbvedu.tr, Orcid:0000-0002-1573-5072.

Öz

Ait oldukları dönemlerin sosyal ve kültürel durumları hakkında bilgiler veren mezar taşları, Türk-İslam sanatı içerisinde yer alan önemli kaynaklar arasındadır. Anadolu'nun hemen her yerinde bu sanat eserlerine rastlamak mümkündür. Balkan coğrafyasında da Anadolu'da olduğu gibi pek çok mezar taşı bulunmaktadır. Bosna-Hersek mezar taşları ile ilgili yayınlara baktığımızda yayınların sayıca yetersiz oldukları görülmektedir. Günden güne yok olan bu eserlerin belgelenmesi gerekmektedir. Bu konu ile ilgili çalışmaların eksikliği bizi bu alanda çalışmaya yöneltmiştir. Çalışma konumuzu oluşturan hazirenin bulunduğu Goražde şehri, Osmanlı döneminde Hersek Sancağı'nın merkezi olan Foça'ya bağlı bir kasabadır. Bosna-Hersek'in doğusunda bulunan Drina Nehri'nin kenarında kurulmuş küçük bir yerleşim yeridir. Jahorina Dağı'nın eteğinde yer alan bu bölgede Osmanlı döneminden kalma pek çok eser vardır. Konumuzu oluşturan türbe haziresinde bulunan 30 mezar tespit edilmiştir. Bu mezarlarda baş ve ayak olmak üzere 42 mezar taşı bulunmaktadır. Başlığı olan toplam mezar taşı sayısı 29'dur. Bunlar içerisinde 20 tanesinde erkek başlığı, 8 tanesinde kadın başlığı kullanılmıştır. Ayak taşı sayısı ise 13'tür. Tespit edilen bu taşlar çalışmamızda gövde ve başlık türlerine göre incelenmiştir. Mezar taşları içerisinde kitabe bulunan çok az örnek vardır. Bunların da kitabe kısımları tahrip olduğu için okunamamıştır. 12 taşın tarih kısmı okunabilmiştir. İncelenen mezar taşları, Anadolu örnekleri ile karşılaştırılarak benzer ve farklı özellikleri bakımından Türk plastik sanatları içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-İslam Sanatı, Balkan, Mezar Taşı, Başlık, Bosna.

KAYNAKÇA

Filiz CANYURT, "Bosna-Hersek Goražde Şehri Sijerčić Türbeleri Haziresinde Bulunan Mezar Taşları", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZIFDER]*, 17, (2020/17) ss. 279-297. **Makale Geliş T:** 21/01/2020 **Kabul T:** 24/05/2020 **Makale Türü:** Araştırma Makalesi.

Abstract

Tombstones are among the important resources for Turkish-Islamic art for they contain information about the social and cultural states of the period they belong to. It is possible to see these art pieces all around Anatolia. Like Anatolia there are numerous tombstones in the Balkan region. The number of publications on Bosnia-Herzegovina tombstones is insufficient. It is important to document these disappearing monuments. The lack of the studies on this field encouraged us to direct our research on this subject. Goražde, is the place where the burial that subject of our study, is a town bound to the Foča, centre of the Herzegovina County during the Ottoman period. It's small settlement next to the Drina River on the east of Bosnia-Herzegovina. There are countless monuments dating from Ottoman period, in this area at the piedmont of the Jahorina Mountain. 30 burials are determined at the burial chamber of the mausoleum. In these tombs including head and footstones there are 42 tombstones in total. 29 of these have headstones. Among these 20 of them are men's headstones, and 8 are women's. There are 13 footstones. These determined tombstones were examined in body and head types. Few of them include inscriptions. The existing inscriptions were severely ruined thus they couldn't be read. Dates were readable on 12 stones. Similarities and differences about examined tombstones were determined in comparison with Anatolian samples. It has been tried to determine its place in Turkish plastic arts.

Keywords: Turkish-Islamic Art, Balkans, Tombstone, Headgear, Bosnia.

GİRİŞ

Kültür varlıklarımızdan biri olan mezar taşları, ait oldukları dönemlerin tarihi, sosyal ve kültürel durumları hakkında bilgiler vermeleri bakımından oldukça önemli eserlerdir. Küçük boyutlarda olmaları nedeniyle, kaybolmaya ve tahrip olmaya daha açık durumdadır. Belgelenmeleri kültür tarihi açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu nedendir ki son dönemlerde mezar taşlarını belgeler nitelikte yapılan yayınların sayısı her geçen gün artmaktadır. Anadolu, mezar taşları bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Anadolu dışında Balkan coğrafyasında da yoğun bir biçimde mezar taşlarıyla karşılaşmak mümkündür. Çalışma alanı olarak Bosna coğrafyasını seçmemizin nedeni ise bu coğrafyanın tarihte uzun bir dönem Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kalmasıdır. Bosna, mimari eserlerde olduğu gibi mezar taşları açısından da Osmanlı kültürü izlerinin takip edilebileceği önemli bir bölgedir. Bu çalışmada Bosna-Hersek'teki mezar taşları, Anadolu'daki benzer örnekleri ile karşılaştırılarak iki bölge arasındaki kültürel sürekliliğin ortaya konulması hedeflenmiştir. Ayrıca incelenen mezar taşlarının, Türk plastik sanatlarındaki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Bosna-Hersek'te Osmanlı dönemi mezar taşları ile ilgili bugüne ka-

dar yayımlanmış en kapsamlı eserler; Müjezinoviç'in Bosna kitabeleri (Müjezinoviç, 1998, 10-387) konusunda yaptığı araştırma ile Seid Traljiç (Traljiç, 1940,192-210) ve Alija Bejtiç'in (Bejtiç, 1952, 229-297) çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmaların kapsamı, genellikle mezar taşları kitabelerinin okunması ile sınırlı tutulmuş, sanat tarihi açısından bir değerlendirmeye yer verilmemiştir. Boşdurmaz, Bosna mezar taşlarını üç şehirden belli başlı örnekleri seçerek değerlendirmiştir (Boşdurmaz, 2011, 15-296); ancak yine de Bosna mezar taşları hakkında bir genelleme yapılabilmesi için eksiklikler söz konusudur.

Osmanlı'nın Balkanlara ilk seferleri Orhan Bey (1359) zamanında başlamıştır. Bosna bu dönemde Sırp Kralı Turtko'nun egemenliği altındaydı (Karatay & Gökdağ, 2006, 152-164). Üsküp'ün fethi (1392) ile Bosna'nın durumunda değişimler olmuş ve Bosna Krallığı topraklarının genişlemesi durmuştur. Bu tarihlerden itibaren Osmanlı ilerleyişi Bosna merkezine doğru devam etmiştir. 1415 yılında Laşva,1416'da Hum bölgesi ele geçirilmiş ve bu yıllarda Foça, Nevesinye, Plevye, 1418'de Vişegrad, 1436'da ise Srebrenica ve Zvornik alınarak Osmanlı denetimine girmiştir (Nurkiç, 2007, 30). Bosna, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde fethedilmiştir (Cezar, 2010, 152-153). Bosna'nın fethinden sonra Osmanlı ile birlikte İslamlaşma süreci de başlamıştır. Bu durum Türk-İslam geleneğinin pek çok unsurunu da bölgeye taşımıştır. Mezar taşları bunların başında gelmektedir. Osmanlı hâkimiyetinden önce bu coğrafyada mezar taşı olarak, üzerlerine çeşitli sembollerin işlendiği "Stečak" adı verilen büyük boyutlardaki taşların kullanılmış olduğu bilinmektedir (Müjezinoviç, 1998, 10-387).

Bosna-Hersek'te Müslümanlar için yapılan mezar taşlarına "Nişan" adı verilmiştir. Kaynaklardan 15. yüzyılda bu taşların ilk örneklerinin Üsküp'te yapılıp, oradan Bosna'ya getirildiği öğrenilmektedir (Müjezinoviç, 1998, 13-14). Kare kesitli, dört yüzeyinde Arapça kitabe bulunan sarıklı olarak işlenmiş bu mezar taşlarının, başkent İstanbul mezar taşları örnek alınarak yapıldığı düşünülmektedir. 15. ve 16. yüzyılda İstanbul ve Anadolu'da bu taşların yoğun olarak kullanılan bir tür olması da (Çal & İltar, 2011, 21) bu görüşü desteklemektedir. Yukarıda sözü geçen kaynaklardan edinilen bilgilere göre; Bosna genelinde erken dönem olarak adlandırılan 15.-16. yüzyıla ait mezar taşlarında kitabe kısmına pek yer verilmediği görülmüştür. Geçiş dönemi olarak nitelenen 15. ve 16. yüzyıl mezar taşlarının bazılarında Boşnakların Osmanlı hâkimiyetine girme-

den önce kullandıkları Bosançıca¹ adı verilen alfabe ile yazılmış kitabeler bulunmaktadır. Buna en erken tarihli örnek olarak Mahmut Brankoviç adına 1459 yılında dikilmiş olan mezar taşı verilebilir (Müjezinoviç, 1998, 11). Saraybosna'da 1541 tarihli İmam Abdullah Efendi'ye ait olduğunu bilinen mezar taşı, üzerinde Arap harfleri ile yazılmış Türkçe ve Arapça kelimelerden oluşan kitabesi bulunan en erken tarihli taştır (Müjezinoviç, 1998, 323). 16. yüzyılın ortalarından itibaren mezar taşlarında Arap harfleri kullanılarak yazılan kitabelerde Türkçe kelimeler yoğunluk kazanmaya başlamıştır (Müjezinoviç, 1998, 14-15).

Çalışma konusunu oluşturan hazirenin bulunduğu Goražde şehri, Osmanlı döneminde Hersek sancağının merkezi olan Foça'ya bağlı bir kasabadır. Doğu Bosna'da yer alan Foça, İstanbul'u Dubrovnik'e bağlayan ticaret yolu üzerinde bulunması bakımından da önemli bir şehirdir. Buranın Osmanlı idaresine geçişi 1465'de gerçekleşmiştir (Moacanin, 1996, 166, 167). 1470'den 1572 yılına kadar adı Drina'dır ve bütün Hersek'i içine alan kazanın merkezi olmuştur.

Goražde şehri, Bosna-Hersek'in doğusunda Drina Nehri'nin kenarına kurulmuş olan küçük bir yerleşim yeridir. Jahorina Dağı'nın eteğinde bulunan bu şehirde Osmanlı döneminden kalma pek çok eser vardır. İncelenen türbe haziresi, şehrin 8 km. dışında Jahorina Dağı'nda yer almaktadır. Hazirede çokgen planlı iki türbe bulunmaktadır. Yapıların üzerinde herhangi bir kitabe bulunmadığı için tam olarak yapım tarihleri bilinmemektedir. Kaynaklarda 19. yüzyıla ait olabileceği söylenen bu türbelerden birinin Sijerčić ailesinden Sinan Paşa'ya diğerinin de Alaybeyi Mehmed Bey'e ait olduğu belirtilmektedir (Ayverdi, 2000, 159). Sinan Paşa, Goražde ve Pljevlja şehirlerini yönetmiş bir komutandır. Kaynaklarda 1806 yılında II. Sırp uyanışı olarak isimlendirilen harekât esnasında oğlu ile birlikte öldürüldüğünden bahsedilmektedir (Müjezinoviç, 1998, 85). Sözü edilen hazire halk arasında da Sijerčić aile mezarlığı olarak adlandırılmaktadır. Konu başlığı oluşturulurken belirleyici unsur olarak bölgenin bilinen isminin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Hazirede yer alan mezar taşları, hazirenin güneyinden kuzeyine doğru numaralandırılmıştır. Sırasıyla taşların ölçüleri alınıp detaylı bir biçimde fotoğrafları çekilmiştir. Her bir mezar taşı için katalog oluşturulmuştur. Makale sayfa sınırlarını aşmamak için katalog kısmına yer

¹ Bosançıca; Boşnakların 8. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar kullandıkları Kiril alfabesidir.

verilememiştir. Bu nedenle çalışma bir değerlendirme niteliğindedir. Mezar taşları; mezar türleri, gövde ve başlık türleri, ölçüleri ile kitabeleri bakımından değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada türbe haziresindeki 30 mezarda, baş ve ayak olmak üzere 42 mezar taşı tespit edilmiştir. Başlığı olan toplam 29 baş taşından 21 tanesinde² erkek başlığı, 8 tanesinde³ kadın başlığı kullanılmıştır. Ayak taşı sayısı ise 13'tür.⁴

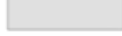

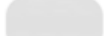
1. MEZAR TIPLERİ

Hazirede yer alan mezarların hepsi toprak mezar türündedir. Bu tür mezarlar, herhangi bir mezar yapısı olmaksızın baş ve ayak taşlarının doğrudan toprağa dikilmesiyle oluşturulmuştur. Bosna mezarlıklarında yaygın olarak kullanılan bir türdür. Bosna mezar taşları ile ilgili yapılan bir çalışmada 205 adet toprak mezar tespit edilmiştir (Boşdurmaz, 2011, 240-650). Anadolu örneklerine bakıldığında; Giresun'da 239 (Çal & İltar, 2011, 14), Kastamonu'da 89 (Çal & Ataoğuz Çal, 2008, 356), İstanbul Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığında 63 (Gül, 2009, 248), Edirne Gazi Mihal Camisi haziresinde 352 (Doğan, 2009, 804) mezar bu türdedir.

2. GÖVDE TIPLERİ

Mezar taşları incelenirken gövde kesitleri üzerinden bir tipoloji oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo 1: Gövde Tipleri

Gövde Kesitleri				
Ç1-Ç2	D.	K1	K2-K3	O
				

2. 1. Ç Tipi: Gövdesi çokgen kesitli olan mezar taşları bu başlık al-

² Örnek Nu. 1, 2, 3, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 30.

³ Örnek Nu 4, 5, 7, 8, 12, 17, 25, 28.

⁴ Örnek Nu 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 15, 16, 23, 25, 26, 28.

tında incelenmiştir. Bu gruptaki mezar taşlarından başlığı olanlar Ç-1, başlıksız olup üst kısmı sivrilerek piramidal bir biçim alan taşlar ise Ç-2 başlığı altında değerlendirilmiştir.

2. 1. 1. **Ç-1:** Gövdesi yatay çokgen kesitli ve erkek başlıklı mezar taşları bu grupta ele alınmıştır. 42 mezar taşından 2 tanesi bu tiptedir. Bunlardan 1 numaralı örnek m. 1791, 16 numaralı örnek ise m. 1754 tarihlidir (Foto. 2, 3).

2. 1. 2. **Ç-2:** Çokgen gövdeli ve başlıksız olan bu türde taşın üst kısmı hafifçe sivrilerek piramidal bir görünüm kazanmıştır. 16 ve 26 numaralı mezarların ayak taşları böyledir. Çokgen adı altında incelenen taşların hepsi sekizgen olarak düzenlenmişlenmiştir. Saraybosna Ferhat Paşa Camisi haziresinde 18.-19. yüzyıllara ait 10 (Canyurt, 2019, 43-60), Edirne Muradiye Camisi haziresinde 17. yüzyıla tarihlenen 4 (Kuşaklı, 2015, 246) , İstanbul Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığında m. 1776 tarihli 1 örnek (Gül, 2009, 250) bulunmaktadır (Foto. 4).

Malzeme ve işleniş bakımından incelenen mezar taşları ile Anadolu'daki benzerlerinin tarihleri birbirine yakındır. Bosna-Hersek'te günümüzde de bu tarz mezar taşı yapımının devam ettiği bilinmektedir.

2. 2. **D Tipi:** Bu türde gövde genellikle aşağıdan yukarı doğru hafif genişler niteliktedir ve tepe kısmı ters "V" biçimindedir. Gövdesi yatay dikdörtgen kesitlidir. 5 örneği bulunur,⁵ hepsi ayak taşı olduğu için üzerinde herhangi bir kitabe ya da tarihe rastlanmamıştır. Baş taşları bulunmadığı için tarihleri de belirlenememiştir (Foto. 5-8).

Saraybosna Ferhat Paşa Camisi haziresinde 19. yüzyıla ait 6 örnekte görülür (Canyurt, 2019, 46). Boşdurmaz, eserinde bu türde verilen taşlardan tarihi belli olanların 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar kullanıldığını belirtmektedir. Bosna'da incelediği taşlar içerisinde kitabesi olan bu türdeki taşların, kadın mezar taşları olması sebebiyle üzerinde yazı ve süsleme bulunmayanların kadınlara ait olabileceğini düşünmektedir (Boşdurmaz, 2011, 166-169). Bölgede yaptığımız çalışmalar esnasında bu tür taşların erkek mezarlarında ayak taşı olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle kimliği belli olmayanları bir genelleme içerisine almanın pek de sağlıklı olmayacağı düşünülmektedir.

⁵ Örnek Nu: 1a, 11a, 12a, 15a, 23a.

Anadolu örneklerine bakıldığında Trabzon'da 19. yüzyıla ait 134 kadın baş taşından 12 adet (Ölçay, 2004, 208-211), Giresun'da 33 adet (bunlardan 5'i erkek ayak taşı, 24'ü kadın baş taşı ve 4'ü kadın ayak taşıdır) (Çal & İltar, 2011, 14), Samsun'da biri 18. yüzyıla diğerleri 19. yüzyıla tarihlenen 7 adet örnek (Nefes, 2002, kat. 6, 10, 13, 14, 18, 54, 64) bulunur. Bu türün Anadolu genelinde erken devirlerden beri kullanım alanı bulduğu belirlenmiştir (Çal, 2019, 501). Çalışmanın konusunu oluşturan bu türdeki taşlar, form ve işleniş bakımından bulunduğu coğrafya ve Anadolu örnekleri ile karşılaştırıldığında tarihsiz olanları 19. yüzyıla tarihlemenin doğru olacağı düşünülmektedir.

2. 3. K Tipi: Kendi içerisinde üç gruba ayrılmıştır. Çünkü K-1 tipindekiler tamamen kare kesitli iken; K-2 tipinde olanların, kare gövdenin köşelerinden hafif pahlanmış olduğu görülür. Birinci ve ikinci gruptakilerde erkek ve kadın başlıkları kullanılmıştır. Üçüncü grubu oluşturanlar ise başlığı bulunmayan üst kısmı hafif sivri bir biçimde son bulan ayak taşlarıdır. Bu nedenle alt başlıklara ayırmak daha uygun görülmüştür.

2. 3. 1. K-1: Gövdesi kare kesitli ve düşey dikdörtgen bir gövdesi ve başlığı olan mezar taşlarıdır. 29 baş taşından bu grupta yer alan 16 tanesi erkek başlıklı⁶, 8'i ise kadın başlıklıdır.⁷ 13 ayak taşından 1'i bu grupta yer alır. Örneklerden erkek başlıklılar içerisinde 2 numaralı örnek m. 1796, 20 numaralı örnek m. 1815 tarihlidir. Kadın başlıklılardan ise 12 numara m. 1855, 25 numara ise m. 1815 yılına aittir (Foto. 9-22).

2. 3. 2. K-2: Kare kesitli olan gövdenin köşelerine belli belirsiz deneyecek şekilde pah verilmiştir. 26 (m. 1834), 27 (m. 1796) ve 30 numaralı üç örnek bulunur. Bunlar erkek başlıklı baş taşıdır (Foto. 23-26).

2. 3. 3. K-3: Köşeleri pahlanmış olan kare kesitli gövdenin üst kısmı sivrilerek piramidal bir görünüş kazanmıştır. 2, 3 ve 25 numaralı ayak taşları bu türdedir. 2 numaralı örnek m. 1796, 25 numaralı örnek ise m. 1815 tarihlidir (Foto. 27, 28).

15.-17. yüzyıllarda Anadolu'da yaygın bir tür olan (Çal & İltar, 2011, 21) bu gruptaki mezar taşlarının Bosna'da da tercih edildiği görülmektedir. Anadolu'da 17. yüzyıldan itibaren kullanım oranı azalmaya başlayan bu tür Bosna'da 19. yüzyıla kadar kullanılmıştır (Boşdurmaz, 2011, 170-240). Sa-

⁶ Örnek Nu 2, 3, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 30.

⁷ Örnek Nu 4, 5, 7, 8, 12, 17, 25, 28, 29.

raybosna Ferhat Paşa Camisi haziresinde 18. yüzyıla ait 14 örnekte görülür (Canyurt, 2019, 47). Kastamonu genelinde bulunan 1960 mezar taşı içerisinde 26 (Çal, 2003, 616), Giresun mezar taşları içerisinde 7 (Çal & İltar, 2011, 21), Vezirköprü'de 1 (Gün & Can, 2016, 71), Alanya Müzesi'nde 17. ve 18. yüzyıllara tarihlenen 4 örnek bulunur (Çal & İltar, 2011, 21).

2. 4. O Tipi: Oval kesitli bir gövdeye sahip başlıksız mezar taşlarıdır. Bunlar, ayak taşlarıdır. Üst kısımları sivrilerek sonlanmaktadır. Üzerinde herhangi bir yazı ya da süsleme unsuru olmadığı için tarihleri konusunda bir şey söylemek pek mümkün değildir. 11 ve 28 numaralı mezarların ayak taşlarında görülür (Foto. 29, 30).

3. BAŞLIK TİPLERİ

3. 1. Erkek Başlıkları

21 erkek başlığı 4 farklı tipte değerlendirilmiştir.

3. 1. 1. Tip 1: Başlığın üst ve alt kısmındaki boşluk "V" biçimini alırken, iç başlık alışlagelen Anadolu örneklerinden daha dar tutulmuştur. Sarık kısmının ön tarafında sol alt köşesinden, sağ üste doğru giden sarık dilimi dikkati çekmektedir. Dört örnek bulunur. 1 numaralı örnek m. 1791, 16 numaralı örnek m. 1754 tarihlidir. Diğer iki örnek üzerinde bir tarih ve meslek bilgisini belirten bir kitabe bulunmamaktadır. Tarihi belli olanlarda ise sadece taş üzerine tarih yazılmıştır.

Laqueur, m. 1696-1802 yılları arasında yaygın olarak kullanıldığını ifade ettiği bu türü FII olarak adlandırmıştır. Bunların pek çoğunda meslek belirtilmemiştir. Çok az bir kısmında ise esnaftan yüksek seviyeli memurlara kadar çeşitli meslek isimlerine yer verilmiştir (Laqueur, 1997, 150).

Örn. Nu. 1

Örn. Nu. 14

Örn. Nu. 16

Örn. Nu. 22

Basit bir biçimde işlenmiş olan bu başlıklara işleniş açısından Urfa Halilü'r-Rahman Camisi haziresindeki 23 ve 41 numaralı örneklerin

başlıkları örnek verilebilir (Güler, 2018, 119). Burada yerel bir işçiliğin varlığından söz etmek mümkündür. Bu örnekler göz önüne alındığında araştırma konumuzu oluşturan bölgede de bir yerel üslubun varlığından bahsetmek doğru olacaktır.

3. 1. 2. Tip 2: Birinci türden farklı olarak yine dar tutulan iç başlık çokgen formu olarak verilmiş, başlığa sarılan sarık kısmı ise üstte ve altta “C” biçiminde boşluk bırakmıştır. 24 numaralı örneğin kitabesi bulunmadığı için tarihi ve mesleği bilinmemektedir. Laqueur’ın “F tipi: Katibi” başlığı altında “F- IV” grubu içinde değerlendirdiği örneklere benzemektedir (Laqueur, 1997, 150-151).

Örn. Nu. 24

3. 1. 3. Tip 3: Bu türde iç başlığın etrafına dolanan sarık dilimlerinden başlığın sağ alt köşesinden çıkan bir dilimi üst kenar boyunca dolanarak aşağıya inmektedir. Diğer dilimler ise bu dilimin belirlediği sınır içerisinde sol bölümden sağ üst köşeye doğru uzanmaktadır. Üst bölümde sarık sarılı başlığın uç kısmı görünmektedir. Toplamda 13 örnekte görülmektedir. Örnekler 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başına tarihlenmektedir.

Laqueur ise bu tip başlıkları “B” tipi olarak incelemiştir. Mücevveze⁸ ismi verilen bu tip başlıkları Çal, çalışmasında sarıklar başlığı altında ilk grupta ele almıştır (Çal, 2019, 508). Saraybosna Ferhat Paşa Camisi haziresinde 18. ve 19. yüzyıllara ait 7 (Canyurt, 2019, 48) örnekte

⁸ Mücevveze: 15. ve 16. yüzyıllarda başta padişah olmak üzere şehzadeler, vezirler, Kubbealtı vezirleri, sancak beyleri, üst düzey ağalar (yeniçeriler, ilmiye ve alt zümre hariç) devlet ricalinin giydiği bir başlık türüdür (İşli 2009, 64). Balkanlar’da bulunan çoğu kitabesiz mezar taşında bu başlık türünün kullanıldığı görülür. Açıklayıcı bir kitabesi bulunmayan örnekler için mesleği konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

kullanılmıştır. Edirne’de 17. ve 18. yüzyıla ait 4 (Dağlıoğlu, 1936, 183) örneği bulunmaktadır.

Örn.
Nu. 9

Örn.
Nu. 11

Örn.
Nu. 18

Örn.
Nu. 19

Örn.
Nu. 20

Örn.
Nu. 27

3. 1. 4. Tip 4: İç başlığın etrafını yukarıdan aşağıya doğru düşey bir biçimde saran sarık dilimleri başlığın tam ortasında kesilerek aşağı kısmı düz bırakılmıştır. Bu haliyle yarım bırakılmış olabileceği düşüncesine de kapıldığımız başlığın benzer örnekleri, Foça Bayezid Camisi ile Üstikolina Cami haziresinde mevcuttur. Giresun mezar taşları arasında da sarık dilimlerinin bir bölümünün işlenmediği örnekler bulunmaktadır (Çal & İltar, 2011, 29). Bu durum büyük olasılıkla işçilikten kaçınmak için bu şekilde bırakılmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Örn. Nu. 19

3. 2. Kadın Başlıkları

İncelenen mezar taşları içerisinde 3 tipte 8 adet kadın başlığı tespit edilmiştir.

3. 2. 1. Tip 1: Bu grupta yer alan mezar taşlarında boyun kısmından itibaren genişleyerek yükselen başlık dışı kavisli bir tepe kısmıyla son bulur. 12 numaralı örnek m. 1855 tarihlidir. Yukarı doğru kavisli olarak yükselen başlıklar, 17.-20. Yüzyıllar arasında yaygınlık göstermektedir (Çal, 2019, 512). Tarihi belli olmayan bu türdeki mezar taşları, bölgedeki tarihlendirilmiş diğer mezar taşları ile karşılaştırıldığında ve Bosna

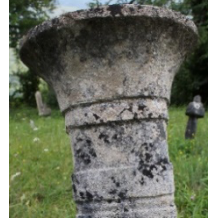
mezar taşlarıyla ilgili yapılan çalışmalardaki benzer örnekler (Boşdurmaz, 2011, 30-290, Müjeginoviç, 1998, 25-380) dikkate alındığında, bu mezar taşlarını 19. yüzyıla tarihlendirmek doğru olacaktır.

Örn. Nu. 8

Örn. Nu. 12

Örn. Nu. 17

Edirne şehri mezar taşları arasında 1722-1847 yıllarına tarihlenen 24 örnek bulunmaktadır. (Arslan, 2007, kat. 55, 303, 433, 435). İstanbul Şeyh Vefa Camisi haziresinde 18-19. yüzyıldan 11 (Sürün, 2006, 302). Giresun'da 18.- 19. yüzyıllara tarihlenen 11 (Çal & İltar, 2011, 34), Karadeniz bölgesinde 18. yüzyıla ait 47 örneği bulunmaktadır (Çal, 2019, 117). Tarih olarak Anadolu örnekleriyle aynı dönemde yer almaları bakımından önemlidir.

3. 2. 2. Tip 2: 2 örnek bulunur. 25 numaralı örnek, 1815 tarihli- dir. Aşağıdan yukarı doğru genişleyen yüksekçe bir başlıktır. Topkapı Sarayı'nda tepesi düz olan bir örneğinin bulunduğu bilinmektedir (Çal, 2019, 512). Boşdurmaz, eserinde bu tür başlıkların hepsinin kadınlara ait olduğunu belirtmiştir (Boşdurmaz, 2011, 232). Üzeri işlemeli olanlar da mevcuttur. Ama bizim örneklerimiz sade bırakılmıştır. Saraybosna, Foça, Travnik gibi pek çok şehirde benzer örnekleri ile karşılaşmıştır. Ancak Anadolu'da birebir örneği bulunamamıştır.

Örn. Nu. 4

Örn. Nu. 15

3. 2. 3. Tip 3: Tepe kısmı düz olduğu gibi ortada iç başlığın ucu gibi görünen hafif bir çıkıntı bulunanlar da vardır. Üç örnek bu şekil-

de yapılmıştır. Mezar taşlarında kitabe bulunmadığı için tarih, cinsiyet ve meslek gibi bilgiler edinilememektedir. Ancak malzeme ve işleniş biçimlerinden diğer taşlarla benzerlik gösterdiği için 19. yüzyıla tarihlenmek doğru olacaktır.

Örn. Nu. 7

Örn. Nu. 25

Örn. Nu. 28

Örnekler, iç başlığın yukarıda belirgin olması nedeniyle sarık dilimleri işlenmemiş bir erkek başlığı olabileceğini de düşündürmüştür. Ancak Müezzinoğlu'nun eserinde, kitabesinde Fatma Sultan'a ait olduğu yazılı olan m. 1826 (Müezzinoğlu, 1998, 28) tarihli bir kadın mezar taşında birebir örneğine rastlanmıştır. Buda u türün kadın başlıkları içerisinde incelenmesinin doğruluğu konusunda destek olmuştur.

4. KİTABE

Mezar taşları içerisinde 11 tanesinin⁹ üzerinde kitabe vardır ancak tahrip oldukları için okunamamıştır. 10 tanesinin üzerinde tarih bulunmaktadır. 20 numaralı örneğin gövdesine sadece h. 1231 / m. 1815 tarihi işlenmiştir (Foto. 9, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26) .

1 numaralı örneğin kitabesinde; “*Fatiha Ömer bin Mustafa 1206*”, 16 numaralı örnekte ise “*Fatiha Ahmet Bey 1168*” yazılıdır. 18 ve 22 numaralı örneklerin kitabelerinde ise tarih bulunmamaktadır. En erken tarihli örnek m. 1754 yılına aittir. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Bosna genelinde erken dönem olarak adlandırılan 15. - 16. yüzyıl mezar taşlarında kitabe kısmına pek yer verilmediği görülmüştür (Müezzinoğlu, 1998, 68). Sonraki dönemlerde bu bir gelenek şeklinde devam ettirilmiştir. Bu nedenle incelenen haziredeki taşlar üzerinde kitabesi bulunan örneklerin sayısı oldukça azdır.

⁹ 1, 2, 12, 14, 16, 18, 22, 25, 26, 27, 30.

Tablo. 2: Tarihler

Tarih	H. 711 M. 1312	H. 1168 M. 1754	H. 1206 M. 1791	H. 1211 M. 1796	H. 1231 M. 1815	H. 1250 M. 1834	H. 1272 M. 1855
Örnek Nu	14	16	1	2, 27, 30	20, 25	26	12

5. MEZAR TAŞI ÖLÇÜLERİ

Mezar taşı ölçülerinden sağlıklı bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Çünkü incelenen taşların alt kısımları toprak içine gömülmüştür. Doğru bilgilere ulaşabilmek için toprak altında kalan kısımlarına da ulaşılması gerekir. Tabloda yer alan rakamlar taşların toprak üstünde kalan kısımlarının ölçüleridir (Tablo 3).

Tablo. 3: Mezar Taşı Ölçüleri

Örnek Nu	Tarih	Baş Taşı Ölçüleri			Ayak Taşı Ölçüleri:			Başlık ölçüler	
		Yük	En	Kalınlık	Yük	En	Kalınlık	En	Boy
1	1791	80	15	15	55	19	9	26	33
2	1796	51	11	11	43	14	14	26	18
3	-	90	12	12	50	12	12	26	33
4	-	35	12	12	37	14	14	15	21
5	-	82	13	13	-	-	-	14	25
6	-	65	14	14	-	-	-	25	27
7	-	54	12	12	-	-	-	13	21
8	-	102	12	12	-	-	-	13	29
9	-	63	12	12	-	-	-	25	28
10	-	96	13	13	46	11	11	25	40
11	-	72	13	13	67	15	15	28	36
12	1855	60	14	14	43	17	6	15	30
13	-	58	15	15	-	-	-	27	39

14	1312?	74	15	15	-	-	-	28	38
15	-	56	12	12	51	15	6	24	31
16	1754	92	15	15	90	20	20	24	24
17	-	63	16	16	-	-	-	16	13
18	-	63	9	9	-	-	-	19	20
19	-	63	13	13	-	-	-	23	33
20	1815	67	14	14	-	-	-	27	36
21	-	68	13	13	-	-	-	24	30
22	-	101	14	14	-	-	-	28	34
23	-	-	-	-	57	17	7	-	-
24	-	48	13	13	-	-	-	27	38
25	1815	62	12	12	26	13	13	15	24
26	1834	87	14	14	35	17	17	23	29
27	1796	62	14	14	-	-	-	26	29
28	-	37	11	11	49	16	16	16	25
29	-	39	12	12	-	-	-	16	29
30	1796	51	12	12	-	-	-	24	24

***Baş ve ayak taşı ölçülerinin tamamı taşın kök kısmı hariç toprak üzerindeki ölçüleridir.**

SONUÇ

Bu çalışmada Bosna Hersek'in Goražde şehrinde Osmanlı döneminden kalan Sijerčić türbeleri hazinesinde bulunan mezar taşlarının biçimsel özellikleri incelenmiştir. Öncelikle söz konusu mevkideki mezar taşlarının sayısı tespit edilerek kayıt altına alınmaları sağlanmıştır. Ardından Bosna topraklarındaki mezar taşları ile Anadolu sahasındaki örnekler karşılaştırılmıştır. Buna göre 30 mezar üzerinde 29'u baş, 13'ü ayak taşı olmak üzere toplam 42 mezar taşı tespit edilmiştir. Baş taşlarından 21'inde erkek, 8 tanesinde ise kadın başlığı kullanılmıştır. Hazirede yer alan mezarların hepsi toprak mezar türündedir. Anadolu'da pek çok örneğinin bulunduğu bu türün Bosna'da da aynı ölçüde kullanılıyor olması, kültürel sürekliliğin bir işaretidir. Mezar taşları gövde

ve başlık türleri bakımından incelendiğinde kare kesitli mezar taşlarının daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Anadolu örneklerinde bu tür 15. - 16. yüzyıllar arasında yaygınlık gösterirken Bosna'da da 16. yüzyılda yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Anadolu'dan farklı olarak bu türün Bosna'da sonraki dönemlerde de tercih edilmiş olması geleneğe bağlılığın bir göstergesidir.

Sonuç itibarıyla Bosna'daki mezar taşlarının, biçim ve işleniş bakımından Anadolu mezar taşları geleneğine bağlı kalmakla birlikte, Bosna-Hersek mezar taşlarında ayrıntılarda bir yerel üslubun oluştuğu görülmüştür. Örneğin, Bosna'nın bazı bölgelerinde biçim olarak aynı fakat ölçü olarak oldukça büyük yapılmış ve bu haliyle İslam öncesi geleneğin izlerini taşıyan mezar taşları bulunmaktadır. Çalışma konusunu oluşturan mezar taşlarında ölçü ve biçim olarak Osmanlı geleneğine bağlı kalındığı tespit edilmiştir. Kaybolma tehlikesi altında olan eserlerin belgelenmesini amaçlayan bu çalışmada mezar taşları Türk plastik sanatları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Temennimiz bu önemli kültürel mirasımızın sonraki nesillere aktarılabilmesidir.

Toprak Mezar

Fotoğraf Nu 1.

Mezar Taşı Tipleri

Ç.1 tipi Ç.2 tipi

Foto. Nu. 2 Foto. Nu. 3 Foto. Nu. 4
Örnek Nu. 1 Örnek Nu. 16b Örnek Nu. 16a

D. Tipi

Foto. Nu. 5 Foto. Nu. 6 Foto. Nu. 7 Foto. Nu. 8
Örnek Nu. 1 Örnek Nu. 11 Örnek Nu. 15a Örnek Nu. 23 a

K-1. Tipi

Foto. Nu. 9 Foto. Nu. 10
Örnek Nu. 2 Örnek Nu.

Foto. Nu. 11 Foto. Nu. 12 Foto. Nu. 13 Foto. Nu. 14 Foto. Nu. 15 Foto. Nu. 16
Örnek Nu. 6 Örnek Nu. 9 Örnek Nu. 10 Örnek Nu. 11 Örnek Nu. 13 Örnek Nu. 14

Foto. Nu. 17 Foto. Nu. 18 Foto. Nu. 19 Foto. Nu. 20 Foto. Nu. 21 Foto. Nu. 22
 Örnek Nu. 15 Örnek Nu. 18 Örnek Nu. 19 Örnek Nu. 20 Örnek Nu. 21 Örnek Nu. 22

K-2. Tip

Foto. Nu. 23 Foto. Nu. 24 Foto. Nu. 25 Foto. Nu. 26 Foto. Nu. 27 Foto. Nu. 28
 Örnek Nu. 24 Örnek Nu. 26 Örnek Nu. 27 Örnek Nu. 30 Örnek Nu. 2a Örnek Nu. 3

K-3. Tip

O.tip

Foto. Nu. 29 Foto. Nu. 30
 Örnek Nu. 11 a Örnek Nu. 28

KAYNAKÇA

- Arslan, Ayşegül. *Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*. 2. Cilt. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayını, 2000.
- Bejtic, Aliya. "Spomenici Osmanske Arhitekture u Bosni i Hercegovini". *POF* 3-4 (1952), 229-297.
- Boşdurmaz, Nurcan. *Bosna Hersek Mezar Taşları*. Haarlem: Türk ve Arap Dünyası Araştırma Merkezi, 2011.
- Canyurt, Filiz. "Saraybosna Ferhadiye Camisi Haziresinde Bulunan Mezar Taşları". *1. Geleneksel Türk Mezar Taşları Sempozyumu*. Ed. Celil Arslan vd. . Khazar University Yayınevi, 2018. 43-60.
- Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*. 1. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Çal, Halit. "Kastamonu Mezarları-Mezar Taşlarının Genel Durumu". *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Eylül, 2005, 611-626
- Çal, Halit-Özlem Ataoğuz Çal. *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Haziresindeki Mezar Taşları*. Ankara: Kastamonu Belediyesi Yayını, 2008.
- Çal, Halit-Gazanfer İltar. *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*. Ankara: Giresun Valiliği Yayınları, 2011.
- Çal, Halit. "Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları". *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*. Ed. Ayşe Budak-Muzaffer Yılmaz. Litera-Türk Academia, Konya 2019, 150-130.
- Çal, Halit. "Türkiye'de Selçukludan Osmanlıya Türk-İslam Mezar Taşları". *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*. Ed. Abdulkadir DüNDAR. Ankara: Grafiker Yayınları, 2019.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan. "Edirne Mezarları". *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 3 (1936), 163-192.
- Doğan, Burcu. *Edirne Gazi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Gül, Selma. *Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı (Batı Yönündeki 18. Yüzyıl Mezar Taşlarının Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi)*. İstanbul: Mar-

- mara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Güler, Gül. “Urfa Halilü’r-Rahman Camii Haziresi’ndeki Mezar Taşları”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 39, (2018), 105-119.
- Gün, Recep-Yılmaz Can. “Vezirköprü Yöresinde Bulunan 17-18. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40, (2016), 37-76.
- Karatay, Oğuz- Bilgehan A. Gökdağ. *Balkanlar El Kitabı*. 1. Cilt, Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Kuşaklı, Candan. *Edirne Muradiye Cami Haziresi Mezar Taşları*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Laqueur, Hans Peter. *Hüve’l Baki İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları Ve Mezar Taşları*. Çev. Selahattin Dilidüzgün. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Moacanin, Nenad. “Foça”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13. Cilt, İstanbul 1996, 166, 167.
- Müjezinoviç, Mehmet. *İslamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Sarajevo- Publishing, 1998.
- Nefes, Eyüp. *Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları*. Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Nurkiç, Kemal. *Bosna Hersek’in İslamlaşma Süreci (XV. Ve XVI. yy)*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ölçay, Hülya. *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları*. Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Sürün, Mustafa. *İstanbul Seyh Vefâ Cami Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Traljiç, Seid. “Muslimanski Nadgrabni Spomeniici”. *Narodna Uzdanica Kalendar za Godinu*. VIII (1940), 192-210.